

НАУКОВИЙ СЕМІНАР З ПРОБЛЕМ РЕКОНСТРУКЦІЇ СПОСОБУ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА КАМ'ЯНОЇ ДОБИ

Відповідно до започаткованої у 1999 р. відділом археології кам'яного віку традиції проводити раз на два роки наукові наради з проблемних питань палеоліту, мезоліту та неоліту, 2—3 квітня 2001 р. в Інституті археології НАН України пройшов організований відділом науковий семінар на тему «Господарство, соціальний устрій та спосіб життя населення України за кам'яної доби». Семінар був присвячений 80-річчю від дня народження видатного українського археолога І. Г. Шовкопляса.

Участь у семінарі взяли близько 40 осіб, зокрема провідні фахівці з археології кам'яного віку з Києва, Одеси, Львова, Сімферополя, Луганська, Херсону, Харкова, Полтави, Донецька, Черкас, Санкт-Петербургу, в тому числі 5 докторів історичних наук і 19 кандидатів. На засідання було запрошено дружину ювіляра Г. М. Шовкопляса.

З вільним словом від адміністрації Інституту до учасників семінару звернувся заступник директора по науковій роботі членкор. НАН України **С. Д. Крижицький**. За два дні роботи семінару було заслухано 22 наукові доповіді, більшість з яких було присвячено питанням реконструкції різних сфер життєдіяльності людності кам'яного віку.

Л. Л. Залізник (д-р істор. наук, Київ, доповідь «Палеоліт та цивілізаційна концепція Шпенглера—Тойнбі») наголосив на принциповій трансформації історичної концепції кам'яної доби, що сталася протягом ХХ ст. На зміну еволюційно-стадіальним уявленням про розвиток доісторичних суспільств прийшло усвідомлення багатоваріантності розвитку людства з найдавніших часів в усіх гаузях — антропогенезу, технології, мистецтва, етнокультурної історії.

Ю. В. Кухарчук (канд. істор. наук, Київ, доповідь «Внесок І. Г. Шовкопляса у розробку питань економічної і суспільної організації пізньопалеолітичного населення півночі України»), зазначивши багатогранність наукової та просвітницько-педагогічної діяльності І. Г. Шовкопляса, зупинився на двох ас-

пектах його досліджень з відтворення способу життя і суспільного устрою пізньопалеолітичного населення півночі України: розробці проблеми господарсько-побутових комплексів та реконструкції житлових споруд. Доповідач навів конкретні приклади масштабних соціально-історичних реконструкцій ученого, зазначивши, що вони завжди ґрунтувалися на повноцінному археологічному матеріалі, тому не втратили актуальності й нині.

В. Н. Станко (д-р істор. наук, Одеса, доповідь «Соціальний устрій первісної общини за матеріалами пізньопалеолітичного поселення Анетівка ІІ») запропонував реконструкцію суто обрядового комплексу, виявленого на пізньопалеолітичному поселенні Анетівка ІІ. З погляду доповідача, цей унікальний комплекс був своєрідним «святилищем» для всього мікрорегіону, в якому розташована група Анетівських стоянок.

І. В. Сапожников (канд. істор. наук, Одеса, доповідь «Господарсько-побутові комплекси поселення Велика Акаржа») повідомив про результати аналізу виявлених ним на поселенні Велика Акаржа (19–18 тис. років тому, максимум вюрму) чотириох господарсько-побутових комплексів. Всі вони були розташовані на периферії пам'ятки і мали дуже близький за своїми особливостями кам'яний інвентар. За визначенням доповідача, це були сезонні (весняно-літні) місця проживання окремих сімейних груп мисливців на бізонів, які відрізнялися від іншого населення тим, що не мали довготривалих поселень.

В. І. Беляєва (канд. істор. наук, Санкт-Петербург, доповідь «Культурно-господарська характеристика верхньопалеолітичного поселення Пушкарі І»), розглянувши загальні ознаки та особливості довготривалих поселень, запропонувала свою реконструкцію культурно-господарської діяльності мешканців пізньопалеолітичного поселення Пушкарі І. Доповідачка дала характеристику жител стоянки і дійшла висновку, що їх конструктивні особливості свідчать про теплий період проживання.

О. О. Кротова (канд. істор. наук, Київ, доповідь «Господарсько-побутовий комплекс та проблема вивчення структури пізньопалеолітичних пам'яток») розглянула питання історіографії вивчення структури пізньопалеолітичних пам'яток, методів та методологічних підходів просторового аналізу в первісній археології. Наголосивши на значенні поняття господарсько-побутового комплексу для сучасних досліджень, доповідачка навела кілька прикладів структури пізньопалеолітичних стоянок та реконструкції поведінки їх мешканців.

І. А. Сніжко (Харків, доповідь «Модель розбирання здобичі амвросіївськими мисливцями») запропонувала «генеральну» схему утилізації туш впольованих бізонів пізньопалеолітичними мешканцями Амвросіївки, відтворену шляхом порівняльного аналізу виявлених на кістковищі фауністичних решток і супроводжувальних крем'яних знарядь з етнографічними даними щодо способу розбирання аналогічної мисливської дичини палеоіндіанцями Північної Америки.

О. В. Горелик (канд. істор. наук, Луганськ, доповідь «Мисливство на коня у життєзабезпеченні фінальнопалеолітичного населення Південно-Східної України») зосередив увагу на аналізі фауністичних решток коня, який був об'єктом полювання мешканців Роголицько-Передільської групи пам'яток. За його висновком, первісні мисливці спеціалізувалися на так званому гаремному типі кінської популяції. Полювання мало сезонний характер (кінець літа — початок осені), розбирання туш відбувалося на місці полювання.

Л. Г. Мацкевий (д-р істор. наук, Львів, доповідь «Спосіб життя населення заходу України межі палеоліт — мезоліт») визначив найсуттєвіші риси, які характеризують на заході України перехідний період від палеоліту до мезоліту. Було наголошено, що саме з радикальними змінами природного середовища, спричиненими настанням голоценової епохи, пов'язані нові тенденції у розселенні людей (у північному напрямку) і пересудо-

ва всієї господарської та соціальної організації первісного суспільства.

О. В. Сминтина (канд. істор. наук, Одеса, доповідь «Поняття жилого простору в контексті дослідження ранньомезолітичних культур степової України»), визначаючи поняття «жилий простір» як угіддя, на які поширюється діяльність певної групи населення, виокремила на матеріалах ранньомезолітичних пам'яток степової України чотири «макропростори» (Нижня Наддунайщина, Дністро-Бузький регіон, басейн Дніпра, басейн Сіверського

Дінця), кожен з яких, за висновком доповідачки, відзначався своєрідними рисами.

О. М. Титова (канд. істор. наук) і **Д. В. Кепін** (Київ, доповідь «Про можливість використання етнографічних паралелей під час реконструкції неолітичних жителів») зробили спробу залучити етнографічні дані для реконструкції жителів неолітичних культур України. Дослідники запропонували свої критерії підрозділу неолітичних жителів. За їх висновком, в цю епоху існували різні їх типи: на півночі України це були різноманітні курені, тоді як у південній зоні переважали житла каркасно-стовпової та каркасної конструкції; вже в неоліті тут виникає і власне будинок наземного типу.

І. М. Гавриленко (канд. істор. наук, Полтава, доповідь «Списометалки в господарстві населення України доби мезоліту — енеоліту») запропонував оригінальну інтерпретацію так званих човників, які трапляються у євразійських та афразійських степах від мезоліту до початку енеоліту. На думку доповідача, їх використовували як важкі списометалок — потужної мисливської зброї для полювання на великих тварин.

М. П. Оленковський (канд. істор. наук, Херсон, доповідь «Долотоподібні знаряддя у відтворенні деяких аспектів пізньопалеолітичного господарства») торкнувся проблеми поширення у пізньому палеоліті досить специфічної категорії крем'яного інвентарю — долотоподібних знарядь. Як вважає доповідач, ці знаряддя, що використовувалися для обробки дерева, є показником не стільки культурної специфіки, скільки господарської потреби, що виникла в умовах інтенсивного господарського освоєння людиною річкових долин.

В. М. Степанчук (канд. істор. наук, Київ, доповідь «Тенденції розвитку техніки у кам'яному віці») запропонував розглянути історію розвитку техніки в кам'яному віці з погляду глобальних взаємин людської істоти та навколишнього середовища. В межах «доісторії» доповідач розрізняє три періоди, кожному з яких притаманні свої ознаки: пе-

ріод знярядсвої або предметної діяльності («приспосовання до природоу даного» — ранній палеоліт); період прогресуючої первісної техніки («покращення природоу даного» — середній палеоліт — мезоліт); період матеріально-технічного прогресу («створення штучного середовища» — неоліт і далі).

Л. В. Кулаковська (канд. істор. наук, Київ, доповідь «Деякі аспекти господарства середньопалеолітичних поселенців стоянки Королеве: сировинні ресурси комплексу 2а») розглянула проблему використання кам'яної сировини мустьєрцями комплексу 2а стоянки Королеве. На основі аналізу технологічних процесів зроблено висновок, що на пам'ятці, яка належить до шаранського кола індустрій, відбувались увесь цикл обробки та використання сировини і, можливо, переробка мисливської здоби.

В. І. Усик (канд. істор. наук, Київ, доповідь «Про «гігантоліти», сокири та «мустьєрські» форми нуклеусів у ранніх пізньопалеолітичних індустриях (за матеріалами ремонту 2-го комплексу Королеве II та Радомипільської стоянки)») на підставі аналізу даних ремонту клиноподібних нуклеусів 2-го комплексу стоянки Королеве II та «гігантоліта» з Радомипільської стоянки дійшов висновку про помилковість погляду щодо мустьєрського походження відщепових знярядь «мустьєрського типу» з Радомишля і щодо ориньякського характеру індустрії цієї пам'ятки.

В. П. Чабай (канд. істор. наук, Сімферополь, доповідь «Моделі використання крем'яної сировини та фауни в 2-му культурному шарі середньопалеолітичної стоянки Пролом II») розглянув 2-й культурний шар мустьєрської стоянки Пролом II з погляду швидкості накопичення фауністичного і крем'яного матеріалу. На думку доповідача, ці матеріали відкладалися в різний час, а так звані сліди утилізації на деяких кістках не пов'язані з людською діяльністю. Специфіка індустрії 2-го шару полягає в тому, що крем'яна сировина має різне походження: частину знярядь принесено на стоянку в готовому вигляді.

Ю. Е. Демиденко (канд. істор. наук, Сімферополь, доповідь «Сюрень-І (Крим): загальний археологічний контекст і специфіка поселень носіїв індустрії раннього ориньяку типу кремс-дюфур») дав культурно-хронологічну характеристику ранньоориньякських комплексів типу кремс-дюфур стоянки Сюрень-І. Поширеність індустрій цього типу у передгір'ях Південної Європи доповідач пояснює високим ступенем мобільнос-

ті та адаптації їх носіїв — мисливських колективів, що починали вже застосовувати дистанційну зброю під час полювання на лісових і степових тварин.

М. І. Гладких (д-р істор. наук, Київ, доповідь «Нові палеоантропологічні знахідки на Гірському Тікичі»), співдоповідачі **С. М. Рижов** (канд. істор. наук, Київ) та **М. О. Суховий** (Черкаси) повідомили про знахідку у відслоненні правого борту балки поблизу с. Лашцева на Черкащині кістяка людини у скорченному положенні. Хоча поруч з ним не виявлено археологічного матеріалу, той факт, що кістяк лежав у лесових відкладах, а також радіокарбонна дата дають підстави говорити про палеолітичний вік пам'ятки.

Д. Ю. Нужний (канд. істор. наук, Київ, доповідь «Комплекси виробничого інвентарю верхніх шарів стоянки Молодове V») запропонував переглянути хронологію і культурну інтерпретацію верхніх шарів (1а і 2) стоянки Молодове V. На думку доповідача, ці комплекси, які традиційно відносять до так званої молодовської культури, належать до різних напрямів східноєвропейського епігравету і даються не фінальним етапом плейстоцену (дріас III), а більш раннім часом (15–18 тис. років тому).

В. І. Ткаченко (канд. істор. наук, Київ, доповідь «Культурно-історичні особливості стоянки Ключи») зробив спробу культурної інтерпретації пізньопалеолітичного комплексу стоянки Ключи на основі порівняння його крем'яної індустрії з матеріалами пізньопалеолітичних пам'яток Українського Полісся (Радомишля, Пушикарі I, Погон, Новгород-Сіверський, Добранічівка).

О. С. Ситник (канд. істор. наук, Львів, доповідь «Пізньопалеолітичний шар стоянки Галич I») повідомив про результати перших розкопок пізньопалеолітичного комплексу стоянки Галич I, охарактеризувавши стратиграфічну товщу, в якій залягає культурний шар, та кістковий і крем'яний матеріал, що походять з нього.

З квітня учасники наукового семінару ознайомилися з виставкою, присвяченою пам'яті І. Г. Шовкопляса, яку організували спів-

робітники Археологічного музею ІА НАН України (завідувачка Л. В. Кулаковська).

Було ухвалено таку резолюцію:

РЕЗОЛЮЦІЯ наукового семінару, присвяченого 80-річчю від дня народження І. Г. Шовкопляса, «Господарство, соціальний устрій та спосіб життя населення України за кам'яної доби», що пройшов 2—3 квітня 2001 р. в Інституті археології НАН України у Києві.

Науковий семінар, який зібрав переважно більшість українських фахівців з кам'яної доби (близько 40 учасників), заслухав і обговорив 22 наукові доповіді з актуальних проблем палеоліту, мезоліту та неоліту України. Семінар, що став оглядом наукового потенціалу України з проблематики археології кам'яного віку, пройшов на високому науковому рівні.

Учасники семінару висловлюють подяку дирекції ІА НАН України, співробітникам відділу археології кам'яного віку, Археологічного музею ІА НАН України та бібліотеки за належну організацію семінару і схвалюють такі пропозиції:

1. Вважати доцільним і надзвичайно корис-

ним для розвитку археології кам'яної доби в Україні проведення у Києві подібних наукових форумів раз на два роки.

2. Просити дирекцію та вчену раду Інституту підтримати організаційні зусилля відділу археології кам'яного віку у цьому напрямі.

3. Просити Інститут археології НАН України знайти можливість видати матеріали семінару в журналі «Археологія» з посвятою І. Г. Шовкоплясу, а відділ археології кам'яного віку Інституту — підготувати матеріали до публікації.

4. Конференція звертається до дирекції ІА НАН України в черговий раз підняти перед Президією НАН України питання про передачу визначного археологічного експоната — житла з кісток мамонта із розкопок Інституту археології в 1954—1955 рр. (керівник І. Г. Шовкопляс) з Палеонтологічного музею ННПМ НАН України до Археологічного музею ІА НАН України.

Учасники семінару

Ю. Кухарчук

Одержано 12.04.2001

25 РОКІВ ПЛІДНОЇ СПІВПРАЦІ

У листопаді 1976 р. створено кафедру археології Воронежського державного університету (ВДУ). Споріднений науковий профіль ІА НАН України та кафедри археології ВДУ обумовив співробітництво фахівців України і Росії з широкого спектра спільних наукових інтересів. Упродовж тривалого часу контакти мали традиційні форми спілкування між науковими установами (зустрічі на симпозіумах, обмін досвідом і результатами розкопок, участь у захистах кандидатських та докторських дисертацій), але без яких-небудь взаємних зобов'язань. Співробітники ІА НАН УРСР залучалися для читання спецкурсів у ВДУ. В університеті ще пам'ятають лекції професора В. Ф. Генінга. Випускники кафедри Н. С. Котова і М. С. Сергеева стали згодом науковими співробітниками ІА НАН України, захистили кандидатські дисертації і продовжують успішно працювати в Україні, а викладачі В. І. Бессєдін і М. В. Цибін захистили кандидатські дисертації на спеціалізованій вченій раді із захисту докторських дисертацій в ІА НАН УРСР. Практика взаємного опонування дисертацій колег у суміжних

країнах триває й понині. У Київ особливо часто запрошують професора А. Д. Пряхіна (захисти М. М. Бондаря, Е. А. Балагурі, Р. О. Литвиненка). Науковці ІА НАН України О. М. Приходнюк, О. В. Сухобоков, В. В. Отрощенко приїжджали як опоненти на засідання дисертаційної ради із захистів дисертацій на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук у ВДУ.

Активізація контактів спостерігається в останні десятиліття вже на міждержавному рівні. Спочатку це були об'єднані зусилля з організації наукових конференцій (Белгород, 1990 р.; Луганськ—Перевальськ—Донецьк, 1993 р.), а 1995 р. народився проєкт спільних археологічних розкопок Капітанівської агломерації поселень зрубної спільності в Луганській обл. Тоді ж, з ініціативи російської сторони, було підписано протокол про наміри в галузі археології між ІА НАН України та ВДУ.

Запропозовані наміри не залишилися на папері, будучи втіленими в п'ять сезонів спільних польових досліджень на поселеннях Капітанове 1 та Капітанове 2 (1995—1999).